

VÄNERN HAR FORMAT MIN VÄRLDSBILD.

AV INGEMAR ELIASSON

Odd Engström var liksom jag värmlänning. Vi lärde känna varandra ganska väl. Det var landskapet som först skapade samhörigheten. Som värmlänningar i försakingringen hade vi mycket gemensamt. Att vi tjänade olika politiska partier var inget problem. Vi var därtill båda uppväxta i små förhållanden på landet och hade sökt oss till akademisk utbildning av nyfikenhet. Där vi så småningom kom att gå i "maktens korridorer" släpade vi nog båda hela tiden en fot i den värmländska myllan. Mellan oss fanns en själarnas gemenskap. Det är i alla fall min upplevelse. Hur Odd kände, kan vi dessvärre inte längre få veta.

Men så en dag hände något. Det påverkade inte min djupa sympati för Odd, men händelsen fick mig att förstå att den värmländska miljö vi växt upp i och som jag trott var så gemensam inte var det helt igenom. Odd berättade nämligen på sitt oefterhärmligt medryckande sätt om när han första gången kom ut till den norska Atlantkusten.

Odd växte upp utanför Arvika, nära den norska gränsen. Landskapet bjöd på stora skogar med inslag av myrar, småsjöar, bäckar och en och annan lite större älv. Ett kuperat, oerhört vackert landskap, men utan de riktigt höga berg som ger milsvid utsikt.

Från denna småskaliga nejd färdas Odd någon gång i sin tidiga ungdom över Norges fjällmassiv och kommer ut till Atlanten och ser för första gången i sitt liv synranden. Där bortom vattenmassorna möter himlen havet. Han visste att det var så, men att se det i verkligheten var något annat.

Det skakade om min världsbild, berättade Odd. Kan ni förstå vilken nyfikenhet det väckte hos en ung man, uppväxt djupt inne i den värmländska skogen, frågade Odd retoriskt. Hur han utnyttjade denna bild för att få oss att tänka nytt kan nog alla förstå.

De vattenvidder som för Odd var en omskakande upplevelse var för mig vardag. Plötsligt förstod jag hur olika trots allt vår gemensamma värmländska bakgrund var. Han var född i skogen, jag vid havet, för att spetsa till det. Ändå hade vi Värmland gemensamt. Skogen hade nog format en del av hans världsbild. Vänern har definitivt påverkat min.

Kanske är det därför jag alltid varit så fascinerad av små vatten. Jag har alltid önskat mig en bäck och en liten sjö i min närhet. Inte istället för, men som komplement till Vänern. Jag sörgde som barn att sjön Noret och tjärnarna runt mitt barndomshem inte var riktiga sjöar. Noret i Visnums-Kil, som på kartan alltså ser ut som en liten sjö strax innanför Storsjön, har under min levnad blivit en alltmer otillgänglig sankmark. Trots höjdskillnaderna mellan dessa våtmarker och Vänern lyser de porlande bäckarna med sin frånvaro i det vänerlandskap som var min barndomsbygd och nu är min rekreationsmiljö. Det är det stora vida vattnet som format min världsbild, stimulerat min fantasi och hållit vid liv min nyfikenhet.

Medhamns skola.

Foto: Sven Eskils.

I Medhamns skola gick jag i sex år. Skolhuset ligger 500 meter från stranden, men av Vänern syns inte en skymt. Däremellan ligger nämligen en skogsremsa som med smärre avbrott bekransar hela östra Vänerstranden. Gårdarna i Medhamn ligger med ryggen mot denna skog som ger skydd mot Storsjön. Åkrarna sluttar svagt ner mot öster och sjön Noret, idag endast otillgängligt vassområde och igengrundad våtmark, men en gång för inte så länge sedan ett för folkförsörjningen betydelsefullt vatten omgivet av vackra betade strandängar. Min värld sträckte sig från gården Dyrön i söder till gården Elinderud i norr. Söder därom tog Vänern vid, norr därom tog vägen slut. Området däremellan, i öster avgränsat av Noret i väster av Storsjön, består av två rotar, Medhamn och Hälla. Det betydde två skolor, Medhamn var min. Den låg som sagt endast några hundra meter från stranden. Vi var nära men ändå på behörigt avstånd bakom en mörk, spännande granskog.

Tusentals gånger har jag passerat genom den granskogen ner mot Vänerstranden, hundratals gånger i sällskap med gästande vänner, alltid med samma överraskande förlopp. Från mitt föräldrahem åker man ett stycke genom typisk värmländsk småbruksbygd med åkrar, hagar och blandskog omväxlande. Vägen slingrar sig från den ena rullstensåsen och åkerholmen till den andra. Så dyker man in i den där mörka granskogen och varje besökare får sin bild av Värmland bekräftad, d.v.s. lite åkerbruk men mest mörk granskog. Men så efter bara någon minut tar granskogen tvärt slut, inte vid en ny liten åker, inte vid en liten insjö, men vid ett hav. Ut ur det småskaliga jordbrukslandskapet med några hundra meters sikt, möter man en vattenyta med milsvid utblick. Ut ur granskogen med bara några meters fri sikt kommer man fram till ett hav. Himlen möter havet vid synranden. Det är storslaget. Även för den som är uppväxt i detta landskap är det en oförändrad skönhetsupplevelse. Förstagångsbesökaren står där inte sällan med gapande mun och stora ögon. Ett hav mitt på fastlandet! Okunniheten om Vänerns storlek är lika monumental som Vänern själv.

I skolan lärde vi oss att jorden är rund, sedan gick vi ner till sjön och fick det bevisat. Ty jordens rund-

ning är fullt synlig vid Vänerns stränder i Medhamn, förutsatt att sikten är god och att ett större fartyg passerar till eller från Karlstad. Båtarna med kurs mot Kristinehamn syns i sin helhet, medan farleden till Karlstad går så mycket längre ut att endast kommandobryggan syns. Hur många skolbarn har haft ett sådant laboratorium till förfogande för att övertygas om Copernicus och Galilei upptäckt?

Vi lärde oss mycket av närheten till Vänern. Den Stora Sjön var till glädje i många avseenden, men inget att leka med. Vänern ingav respekt. Vänern skulle man visa respekt.

Min del av Vänern saknar skärgård. Söder om Kils udde och norr om Brattsand finns öar och vikar, men däremellan är det glest med skydd för sjöfarande. Segelbåtar som kommer för nära stranden vid hårt väder löper stora risker. Stränderna är långgrunda och mycket steniga. Ligger sydvästen på får man hålla gott avstånd till stranden, särskilt vid kryssning sydvart. Det hände mer än en gång att vi badande pojkar stod på Hamnudden och vinkade avvärande mot fritidsbåtar som styrdes rakt mot land. Den smala rännan som då för tiden ledde in mot den lilla naturliga hamnen var svår att upptäcka för den ovane och allt för grund för segelbåtar. Vid grov sjö gick den sjöovane inte ut ur hamn och den ovane tog sig inte in. Vänern var inget att leka med. Det fick vi Medhamnsungar lära oss. Men där på Hamnudden uppehöll vi oss gärna. Där hände alltid något.

I min barndom var Medhamn en plats som ibland nämdes i radion, i Radiotjänsts enda kanal. Efter nyheterna från TT, Dagens eko och väderleksrapporten kom efterlysningar och diverse meddelanden, däribland skjutvarningar. Var det inte vid Ravlunda på Österlen ut över Östersjön det skulle skjutas, så var det ut över Vänern från skjutplatsen i Medhamn. Inom en sektor med spetsen i Hamnudden fick sjöfarande inte uppehålla sig. Röd flagga hissades i tornet med radarutrustningen. Det var mestadels Bofors som provsköt sina örlogskanoner, men det kunde också vara A9 i Kristinehamn eller annat regemente som förlagt sin skjutövning till Medhamn. Behöver det sägas att det erbjöd spänning för en pojkvasker?

Men mest var det fredliga övningar på Hamnudden. Där låg alla små fiskebåtar. Fisket var en viktig binäring till de små jordbruken. Några få var yrkesfiskare på heltid. Varje fiskare hade sin egen brygga i god ordning från spetsen inne i viken till den pir som Bofors byggt men snart nog bröts sönder av isen. På våren låg en doft av tjära över udden när båtarna tjärbräddes. På somrarna bedrevs simskola av tillresande simfröken – någon gång klart attraktiv. Men i simskola gick jag aldrig. När jag lärde mig simma vet jag inte. Det bara man skulle kunna för att få vistas nere vid sjön. Järnmärket, 50 m bröstsims, fick den som kunde simma från pirens spets till Magnussons brygga. Längre norrut vid Grens fanns en bra tvättstuga och en slät berghäll. Dit for vi med vinterns smutstvätt för bykning och sköljning i friskt sjövattnet. Trots tungt slit vet jag att mamma tyckte det var en av sommarens höjdpunkter.

Fågellivet utmed stränderna var, som jag minns det, ganska artfattigt. Över Pippernäset var ständigt ett moln av fiskmåsar och tärnor, söderut i ”Skogvikera” likaså. Och på ”Måkhallera” förstås, det hörs ju på namnet. Någon gång simmade en storslomsfamilj eller ett skäggdoppingspar förbi med ungarna mellan sig. Fiskgjusen slog sina slag över vattnet på jakt efter en ytligt simmande gädda. Någon gång såg jag den ståtliga fågeln med sprattlande byte i klorna återvända till sina ungar i den gamla knotiga men lika ståtliga tallen.

En annan invandrare är rosenfinken. Egon Johansson kom till mig och trodde att han hört en sommargylling på Sannatippen. Jag följde med honom dit, och då var det en rosenfink som satt och sjöng där. Sedan fann jag den på olika ställen vid Östervik. Jag hittade bon på några platser också. Ett bo fann jag i dungen på höger sida efter vägen mot Östervik. Man hade sågat ned en al, och det hade blivit en massa rotskott. Där nere var boet byggt.

Pipperhallen (Pippernäset), Medhamns eget fågelskär, sjuder nu av liv igen sedan det befriats från uppväxande sly och åter fungerar som en viktig häckningsplats för bl.a. måsar, tärnor och flera arter av ånder. Foto: Thomas Landgren.

Men artrikedomen fanns längre in på land, i tjärnsystemen, i Visslebotten och naturligtvis i den grunda Kilsviken. Storspoven, enkelbeckasinen, tofsvipan, tranan var lika säkra vårtecken för oss runt Åseruds- och Mellerudstjärnarna som någonsin lärkan och staren.

För att nu inte tala om grodbubblen om vårkvällen. Jag hör allt detta alltmer sällan och jag tror inte det bara beror på nedsatt hörsel och färre tillfällen att lyssna. Det gör mig sorgsen. Men glad blir jag vid tanken på vad som hänt med Kilsviken. Att jag fick tillfälle att som nybliven landshövding på plats ta beslutet om att göra också inre delen av Kilsviken till naturreservat fyller mig med stor glädje.

Närheten till Vänern, det stora innanhavet, har satt sina spår. Den lärde mig något om vattenvägens betydelse för Bergslagens bergsbruk och fiskets betydelse som näring och fritidsintresse. Den väckte mitt intresse för samspelet mellan människa och miljö och gav mig romantiska kvällar då solnedgången byggde brygga av guld över vattenvidder. Och den väckte min nyfikenhet på vad som kunde finnas där bortom, där vattnet möter himlen och bara fantasin sätter gränser. Vänern har definitivt format min världsbild.